

Dostojevski v očeh svoje žene Ane Grigorjevne

“Velike bolečine iščejo velike duše in samo velike duše trpijo velike bolečine.” (Božidar Knežević)

Zgodovina nam kaže, da mnogokrat za velikimi, znamenitimi osebnostmi stojijo osebe, ki so ključnega pomena za njihovo življenje in delo ter so (pre)mnogokrat po krivici prezrte. Na kratko, brez njih ne bi ustvarili in ne bi bili to, kar so. Ena izmed takšnih oseb je gotovo Ana Grigorjevna Dostojevska, žena F. M. Dostojevskega.

Ker je življenje Dostojevskega nedvomno pomembno za celostno razumevanje njegovega dela in je njegovo literarno ustvarjanje v mnogih pogledih odsev njegovega življenja, njegovih življenjskih razmišljanj, dognanj, različnih obdobji, ki jih je ta plodoviti mislec moral preživeti (pretrpeti) ter predelati, in ker je njegova žena Ana imela ključno vlogo tako v njegovem življenju kot tudi v njegovem ustvarjanju, bomo v nekaj kratkih, a temeljnih potezah pogledali na osebnost Dostojevskega skozi oči njegove žene Ane Grigorjevne Dostojevske in njunega medsebojnega odnosa. Njen pogled je še posebej pomemben, ker mu daje največjo kredibilnost Dostojevski sam: “Ti si edina ženska, ki me je razumela” (Dostojevska 2007, 282). Veliki nemški književni kritik Marcel Reich Ranicki ji je namenil sledeče slikovite besede: “Človeštvo mora biti tej Ani Grigorjevni neskončno hvaležno. Bila je 25 let mlajša od nje. Bila mu je zvesta do groba. Brez nje bi ne napisal mojstrovine svojega življenja, Bratov Karamazovih.” (288.) Ali kot je ona sama

dejala o nazornosti človeškega značaja v pogovoru z L. N. Tolstojem:

“Nikjer se človeški značaj ne vidi tako izrazito kot v vsakdanjem življenju, v svoji družini. Z njim sem preživela štirinajst let in še vedno strimim in sem ganjena, če se spomnim njegovih ravnanj in se zavedam vse njegove nepraktičnosti in celo škode za našo družino. Moram pa priznati, da je moral tako ravnati, ker je bil človek, ki je visoko cenil hvaležnost in pravičnost.” (288.)

Kot je znano, je bil Dostojevski mnogokrat zadolžen, v težkih gmotnih situacijah. Po smrti brata Mihaila je podedoval vse njegove dolgove od revije *Vremja* (Čas). Upniki (dolgovi so bili menični) so mu grozili z zaplembo premoženja in ječo, ob čemer je finančno skrbel še za celotno bratovo družino, za pastorka – sina svoje prve žene, pisateljevo zdravstveno stanje pa je bilo precej klavrno – pogosti epileptični napadi ... Vsemu so se pridružili še drugi dolgovi in s predujmom ter pogodbo, ki jo je bil na neki način prisiljen skleniti, je bil že vnaprej potisnjen v kot (razmere so bile včasih tako hude, da je moral zastavljati celo pohištvo – tudi npr. vaze, žlice). Prav zaradi tega je velikokrat trpelo njegovo delo, ki ga skoraj nikoli ni mogel dokončno “obrusiti” ter obdelati, kot bi to sam želel. Da bi se izvlekel iz brezizhodne situacije (do določenega roka bi moral oddati dokončano delo – založnik Strellovski mu je nastavil past, katere posledica bi bila izguba vseh pravic do del in plačilo velike globe, posledično tudi zapor), tako gmotne kot zdravstvene, si je Dostojevski omislil pomoč stenografa.

Za stenografinjo je najel mlado, dvajsetletno Ano Grigorjevno Snitkino.¹ V svojih Spominih Ana podrobno opisuje srečanje z velikim pisateljem, čigar ime ji je bilo znano že od otroških let; bil je namreč najljubši pisatelj njenega očeta. Opisuje ga kot bledega, bolehnega, potrtega obraza, srednje rasti, z vzravnano držo in skrbno urejeno pričesko (12–13). A. G. je že prve dni začutila pisateljevo dobrodušno, odkritosrčno in iskreno naravo. Presenečena je bila, da je njej, praktično tujki, odkritosrčno govoril o določenih podrobnostih iz svojega življenja in o osebnih rečeh:

“Ta na videz skrivnostni in strogi človek mi je o svojem preteklem življenju pripovedoval s takimi nadrobnostmi, tako odkrito in zaupno, da sem nehote ostrmela. Šele pozneje, ko sem spoznala njegovo družinsko stanje, sem razumela vzrok take zaupljivosti in odkritosrčnosti: tedaj je bil Fjodor Mihajlovič popolnoma sam, okoli njega so bili ljudje, ki so ga sovražili.” (16.)

Zanimivo opazko podaja A. G. ob koncu dneva, tj. njunega prvega srečanja, ki veliko pove o takratnem notranjem stanju Dostojevskega: “Občutek je bil res tesnoben: prvikrat v življenju sem videla pametnega in dobrega človeka, vendar nesrečnega kot od vseh zapuščenega” (17).

A. G. je že v začetku njunega sodelovanja opazila, da blagodejno vpliva na pisatelja in bilo ji je v veliko veselje in ponos, da mu pomaga pri delu. Življenje Dostojevskemu ni prizanašalo, to ji je bilo jasno že v prvem trenutku srečanja z “znanim pisateljem”. Vendar ji vsi ti žalostni dogodki iz njegovega življenja le niso dali miru in ga je v enem izmed njunih pogovorov ob pavzi naravnost vprašala:

“Zakaj se spominjate samo nesreč. Povejte raje, kako ste bili srečni.” – “Srečen? Srečen nisem bil nikoli, vsaj ne tako srečen, kot sem vedno sanjaril. Čakam. Te dni sem pisal svojemu prijatelju, baronu Vrangeljju, da kljub

vsem nesrečam še vedno sanjarim, da bom začel novo in srečno življenje.” (21.)

Kljub vsemu trpljenju, vsem stiskam, nesrečam, težavam in teži življenja je v njegovem srcu vedno gorelo globoko hrepenenje in upanje po lepem, srečnem življenju.

S svojimi jasnimi, resnice polnimi odgovori in s svojo celotno pojavnostjo je Dostojevski na dvajsetletno A. G. naredil že na začetku močan vtis. Da je spoznala njegovo genialnost ter prostranost njegovega notranjega, duhovnega, intelektualnega sveta, ni potrebovala veliko časa. V njenem krogu kolegov in prijateljev je med pogovori nehote prišlo do soočenja in primerjave: “Kako prazni in puhli so se mi zdeli njihovi pogovori v primerjavi z vsemi novimi in izvirnimi pogledi mojega priljubljenega pisatelja” (23). Čeprav ji je zakon s tem trpinom prinesel veliko življenjskih tegob, je dan zasnitve na jesen njegovega življenja označila kot enega najbolj “znamenitih” v svojem življenju. Nedvomno jima je moč za boj z vrtincem življenja pritekala prav iz izvira medsebojne ljubezni in spoštovanja. Tako bi se A. G. verjetno brez pomisleka podpisala pod možev recept za srečen zakon ter obenem tudi glavni vzrok možitve, ki mora biti sklenjen “prav gotovo iz ljubezni,” kajti “za srečen zakon je spoštovanje premalo” (22). O tem, da je s trenutkom, ko je vstopila A. G. v njegovo življenje, posijalo sonce v njegovo srce, ni dvoma, kar potrjuje tudi sam:

“To tuje, komajda znano dekle pa je v hipu razumelo moj položaj in mi začelo brez stokanja in tarnanja pomagati z dejanji in ne besedami. /.../ Kako ima to dekle dobro srce. /.../ Duševno sem se počutil tako samega, da mi je bil v veliko uteho človek, ki je z mano iskreno sočustvoval.” (46–47.)

In če je on že na začetku skupne poti slutil, da je našel “briljantek”, je ona pohlevno odvrnila, da je našel le “navaden kamenček”. Niso daleč od resnice tisti, ki imajo Dosto-

jevskega za preroka. Že 9. decembra 1866² ji je v pismu namenil veličastne besede: "Ti si vsa moja bodočnost – in upanje, in vera, in sreča in blaženstvo – vse" (Dostojevski 1982a, 153). To priča tudi o njegovi močni intuitivnosti ter predanosti. Nadaljnje življenje je potrdilo jasnovidnost tega "rudarja duše", kot ga je nekdo imenoval. Podobno Ano opiše tudi pesniku A. N. Majkovu: "Ana Grigorjevna je moja prava pomočnica in tolažnica. Njena ljubezen do mene je brezmejna, čeprav, seveda, je velika razlika v najinih karakterjih." (184.)

Dostojevski je bil realen človek in ob zašnitvi se ga je ob dejanskem položaju loteval obup – na trenutke se mu je zdela poroka z A. G. pravo "brezumje":

"Pomisli samo, kako sva si različna! Kakšna je že razlika v letih! Jaz sem skoraj starec – ti pa toliko, da nisi več otrok. Boleham za neozdravljivo boleznijo, čemerem sem in razdražljiv, ti pa zdrava, sveža in vesela. Jaz sem svoje življenje skorajda preživel in v mojem življenju je bilo veliko gorja. Ti si vedno živela dobro in vse življenje je še pred teboj. Navsezadnje sem reven in obremenjen z dolгови. Kaj je mogoče pričakovati od take neenakosti? Ali bova nesrečna in se bova po nekaj letih razšla ali pa se bova ujela za vse preostalo življenje in bova srečna." (Dostojevski 2007, 47.)

A. G. mu ugovarja in vse stavi na "krepko zaljubljenost". In res, še enkrat je zmagała ljubezen, tista prava, zastonska ljubezen med možem in ženo, *agape*. Še kako prav je imel drugi Rus, ki je živel v istem času in v isti deželi, L. N. Tolstoj, ko je dejal, da tisti, ki zna ljubiti, zna vse. Anina ljubezen do moža je bila brezkompromisna. Videti je, da je prav ta ljubezen toplila srce tega velikega pisatelja in rahločutno gladila robove notranjih muk. Ravno ta ljubezen ga je reševala in talila trpljenje, ki se je dolga leta nabiralo, prav tako pa tisto, ki je še prihajalo in se ga ni dalo niti slutiti, da bo prišlo s takšno silovitostjo in

takšno močjo ter v takšni obliki. "Če sem ga vzljubila, sem ga vzljubila za vedno" (51). Njun odnos je bil bogat, globok, tenkočuten, poln spoštovanja in prave ljubezni. "Težko bi bilo najti človeka, ki bi bil bolj zadržan in rahločuten do moje dekliske skromnosti in sramežljivosti, kot je bil moj ženin" (51). Odnos in držo Dostojevskega do žene najjasneje ponazarjajo besede (kot je dejala tudi sama), ki ji jih je zapisal v pismu po poroki 17. maja 1876:

"Bog te mi je izročil, da bi nič od klic in bogastva tvoje duše in srca ne propadlo, temveč da bi bogato raslo in se razkošno razcvetelo. Dal ti me je, da bi se pred tabo pokoril za svoje velike grehe, da bi te vrnil Bogu razvito, usmerjeno, ohranjeno in rešeno od vsega, kar je nizko ali omrtviči duha." (51.)

Gre za pravi slavospev ljubezni, o ljubezni zaradi nje same in brez trohice želje po posedovanju ter želje po spreminjanju ljubljene po svojih načrtih, predstavah in željah. Te besede verjetno res najbolj nazorno odlikavajo globino in širino njunega vzajemnega, ljubečega odnosa. Odnosa, ki kljub vsemu za nas ostaja skrivnost.

Ob tolikšnem trpljenju na eni strani stoji na drugi strani tolikšna ljubezen. Skrivnost, ki se je skorajda ne da razložiti in razumeti. Kaže se kot nekakšen življenjski dvo-pol, medalja z dvema stranema, komplementarnost ljubezni in trpljenja. Na tem mestu lahko vidimo približevanje po premici k idealu, ki ga je tako nazorno opisal Joseph Ratzinger:

"Križ je izraz za radikalnost ljubezni, ki se v celoti daje, izraz dogajanja, v katerem sta oseba in njeno delo popolnoma istovetni; križ pomeni tisto življenje, ki eksistira popolnoma za druge" (Ratzinger 1975, 208).

Gre torej za to, da sta križ in ljubezen neločljivo povezana. In prav ta dva "elementa" sta tista dva konstitutivna "elementa", brez katerih krščanstvo ne bi bilo več krščanstvo. Križ zajema resnico o Bogu in prav tako se s križem raz-

galja tudi človeka. "Križ je razodetje. Križ ne razodeva česarkoli, ampak Boga in človeka. Od kriva nam, kdo je Bog, kakšen je človek." (216.)

Glede odnosa med Dostojevskim in Ano veliko pove tudi njen, s čustvi nasičen ljubezenski izliv, ki ga je zapisala v prvih tednih zakonskega življenja, ki so jih močno grenili nekateri ljudje ter določeni bližnji sorodniki Dostojevskega:

"Fjodorja Mihajloviča sem ljubila brezmejno, toda to ni bila telesna ljubezen, ni bila strast, kakršna bi se mogla poroditi med človekoma različne starosti. Moja ljubezen je bila čisto duhovna, idejna. To je bilo prej oboževanje, češčenje tako nadarjenega človeka s tako visokimi duhovnimi vrlinami. To je bilo usmiljenje do človeka, ki je toliko pretrpel, ki ni

nikoli občutil veselja in sreče, okoli katerega so se gnetli ljudje, ki bi mu morali vse življenje vračati za izkazano ljubezen in skrb." (Dostojevska 2007, 69–70.)

Njena ljubezen do dragega moža je bila vse to in še več. Teh stebrov se ni dalo porušiti, čeprav so jih določene kasnejše situacije, ki jih je prineslo življenje, do določene mere zamajale.

Prvi otrok je v njun zakon prinesel nepopisno veselje. "Tako sva bila srečna, da so se nama uresničile sanje in se je na božji svet rodilo novo bitje, najina prvorojenka" (Dostojevska 2007, 112). Po tem, ko je Dostojevski novorojeno hčer Sonjo pokrižal in jo poljubil na zgubani obrazek, je enako storila tudi A. G.: "Tudi sama sem jo pokrižala in

Irena Podobnik: *Kratki postanki*, olje na kartonu, 2004.

jo poljubila in se razveselila svojega dragega moža, ki sem ga videla tako vznosenega in ganjenega in z izrazom take popolne sreče na obrazu, kakršne še nisem videla" (II2). A. G. ga opisuje kot skrbnega, čutečega, "najnežnejšega" očeta. Opisuje, da je vedno, ko se je zbudil ali od kod prišel, najprej vprašal po njej, če je dobro spala, jedla ... Včasih je cele ure presedel pri njej, se z njo pogovarjal ter ji prepeval pesmi. Če je le zaslišal njen glasek, je opustil svoje delo in takoj prihitel k njej, jo pestoval ... Delček njegove ljubezni, pozornosti in rahločutnosti lahko začutimo tudi v teh nekaj vrsticah, ki jih je zapisal A. N. Majkovu:

"To drobceno, trimesečno bitje je tako ubogo, tako krhko. Začela me je spoznavati, ljubiti in se nasmihati, če sem se ji približal. Ko sem ji s svojim smešnim glasom prepeval pesmi, jih je rada poslušala. Ni jokala in se ni mrščila, kadar sem jo poljubil. Kadar sem se ji približal, je nehala jokati." (II3-II4.)

Ko se jima je rodila druga hči (Ljubov), je presrečni oče v pismu N. N. Strahovu popisal svoja globoka čutenja in prepričanja: "Ah, zakaj niste poročeni in zakaj nimate otrok, spoštovani Nikolaj Nikolajevič? Prisegam vam, da je v tem tri četrtine življenjske sreče, v vsem drugem pa komajda četrtina." (Dostojevski 1982a, 224.)

Verjetno na svetu ni hujšega kot to, da starši pokopljejo svojega otroka. Prav ta grozota se je zgodila zakoncema Dostojevski. Samo predstavljamo si lahko, kaj se je dogajalo v njunih srcih v teh težkih, s trpljenjem nasičenimi trenutki. V jutranji zarji življenja je odšla prvorojenka Sonja:

"Nimam moči, da bi izrazila obup, ki naju je prevzel, ko sva videla, da je najina ljuba hči mrtva. Globoko pretresena sem se bala za svojega nesrečnega moža: njegov obup je bil buren, hlipal je in jokal kot ženska, ko je stal pred ohlajajočim se truplom svoje ljubice in pokrival njen obraz in ročice s poljubi. Takega burnega

obupa nisem nikoli več videla. Obema se je zdelo, da tega gorja ne bova prebolela. /.../ Fjodorja Mihajloviča je bilo strašno videti, tako je upadel in shujšal v tednu dni Sonjine bolezni." (Dostojevski 2007, II4.)

V teh neznosnih trenutkih ga je A. G. prvič v življenju slišala, kako se je pritoževal čez svojo usodo,

"ki ga ni puščala iz svojih klešč. Pripovedoval mi je o svoji žalostni in osamljeni mladosti po materini smrti, spomnil se je posmehovanj literarnih tovarišev, ki so mu sprva priznavali nadarjenost, potem pa ga brezsrčno žalili. /.../ In zdaj, ko ga je obiskala 'velika in edina človeška sreča – imeti svojega otroka' in bi imel možnost, da se zave svoje sreče in jo izmeri, mu zla usoda ni prizanesla in mu je vzela tako drago bitje. /.../ Najina skupna bolečina in zaupni pogovor, v katerem so se mi odkrile vse skrivnosti njegove razbolele duše, sta naju še tesneje povezala." (II5.)

Čeprav so zakonca Dostojevski v letih na tujem pestile premnoge težave in jima je bila "usoda" nenaklonjena, vidi A. G. navkljub vsemu temu strašnemu trpljenju, ki ju je vedno znova zadevalo, v tem tudi veliko dobrega:

"V teh dobrih štirih letih, ki sva jih preživela v prostovoljnem izgnanstvu, sva doživela hude preizkušnje: smrt najstarejše hčerke, bolezen Fjodorja Mihajloviča, nenehna denarna stiska in delovna negotovost, nesrečna strast Fjodorja Mihajloviča do igre na ruleti in nemožnost, da bi se vrnila v domovino, toda te preizkušnje so nama koristile: zbližale so naju, naju prisilile, da sva bolje razumela in cenila drug drugega, da je nastala trdna medsebojna povezanost, zaradi česar sva bila v svojem zakonu tako zelo srečna." (129-130.)

Tako je z nekaj besedami opisala najtežja, z velikim trpljenjem zaznamovana doživetja v letih, preživetih v tujini (Dresden, Baden-Baden, Ženeva, Milano, Firence, Benetke, Praga ...).

Nedvomno je trpljenje, ki sta ga doživljala, bistveno vplivalo na kvalitativno razsežnost

njunega življenja in medsebojnega odnosa. Tukaj spet vidimo tisto razpetost med osmišljenim in neosmišljenim trpljenjem oz. človekovo naravnost na trpljenje, ki je ključnega pomena. Gre za vprašanje: Kakšen pridem jaz iz tega trpljenja? Ali: Kaj to trpljenje pomeni zame na bivanjsko-kvalitativni ravni? Ali me dela boljšega, učinkovitejšega ali slabšega? Krovno vprašanje vseh vprašanj pa je ob tem verjetno: Ali ima moje trpljenje smisel? In če ga ima, v čem je ta smisel?

Ob vsem tem je kar težko razumljivo, da je A. G. videla v teh letih toliko dobrega, svetlega in lepega, da je zapisala: "Naj bodo blagoslovljena ta čudovita leta, ki sem jih preživela na tujem, skorajda samo s tem čudovitim človekom visokih duševnih vrlin" (130). Ko dela pregled teh štirih let, opaza tudi pri Fjodorju Mihajloviču nespregledljive spremembe:

"Ne glede na brezštevilne skrbi in večno pomanjkanje denarja in sem in tja moreče dolgočasje, je imelo tako dolgo samotarsko življenje ploden vpliv na razvoj krščanskih misli in čustev, ki so vedno tlela v mojem možu. /.../ Tako zelo se je njegov značaj spremenil na bolje, postal je mehkejši, boljši in prizanesljivejši do ljudi. Skoraj povsem sta izginili njegova trmoglavost in nestrpnost." (130.)

N. N. Strahov jih v svojih spominih označi celo kot "najboljša leta njegovega življenja, se pravi, bila so taka, da so mu prinesla največ globokih in čistih misli ter čustev" (130). Iz tega je evidentno razvidno, kakšnega ključnega pomena je bilo to prestando trpljenje za življenje in delo Dostojevskega; brez tega ne bi bil to, kar je.

Ob vseh hudih boleznih otrok (in vseh mukah ter negotovostih, ki sta jih ob tem morala preživljati) in A. G., epileptičnih napadov Dostojevskega ter krhkem zdravstvenem stanju, ki ga je spremljalo vse življenje, gmotnih stiskah ter vseh ostalih težavah, ki jim ni bilo videti ne konca ne kraja, si ne moremo predstavljati, kaj je doživljal Dostojev-

ski ob smrti najmlajšega sina Aljoša, ki ga je še posebej ljubil in je imel v družini prav posebno mesto. (Za 'nameček' je otrok umrl zaradi podedovane epilepsije.)

A. G. mu je bila ves čas skupnega življenja v oporo in tolažbo, predstavljala mu je tisto sonce ljubezni, ki ga je grelo tudi v najturobnejših trenutkih. Prav tako mu je stala ob strani na smrtni postelji, vendar s to razliko, da je takrat tolažil on njo in se ji ob tem zahvaljeval za srečno življenje, ki ga je preživel z njo (267). Po tem, ko mu je na njegovo željo dala v roke Evangelij (prav tega, ki ga je dobil na poti v kátorgo) in ga je na "slepo" odprl, kot je imel navado večkrat početi, ter tudi po Božji besedi spoznal, da je njegova ura prišla, rahločutna A. G. ni več mogla zadrževati solz bridkosti ob ločitvi od dragega moža.

V zadnjih trenutkih življenja je bil pomirjenega obličja, in kot pravi sama, ga ni bilo strah smrti. Po smrti je bil "pokojnikov obraz miren in zdelo se je, kot bi ne bil umrl, temveč spal in se v spanju smehljajal, kot da bi spoznal 'veliko resnico' (269). Zadnjega gorja mračne ločitve se spominja le deloma in v teh nekaj besedah je povedano domala vse:

"Vsega tega se spominjam megleno, jasno sem se zavedala le tega, da se je v tem trenutku končalo moje osebno, neizmerno srečno življenje in da sem za vedno ostala duševna sirota. Zame, ki sem tako vroče in vdano ljubila svojega moža, bila tako ponosna na ljubezen, prijateljstvo in spoštovanje tega po svojih visokih npravnstvenih vrlinah tako redkega človeka, je bila izguba nenadomestljiva. V teh strašnih trenutkih ločitve se mi je zdelo, da ne bom preživela mojeve smrti /.../" (269.)

1. V nadaljevanju Ano Grigorjevno krajšamo z inicialkami njenega imena: A. G.
2. Prvič sta se srečala 4. oktobra istega leta.